

УДК 37.091.32 : 7 : 7.047

Краснова Наталія Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, відмінник освіти України,
м. Житомир, Україна, e-mail: natalka.krasnova@gmail.com

ТОПІАРНЕ МИСТЕЦТВО НА УРОКАХ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ

У статті йдеться про формування в учнів старших класів навичок аналізу основних стилістичних напрямків історичних об'єктів садово-паркового мистецтва, а також їхнього впливу на сучасні концепції ландшафтної архітектури. Розглядаються окремі аспекти специфіки вивчення топіарного мистецтва школярами на уроках художньої культури; представлено методичні рекомендації щодо проведення уроку в 11-х класах загальноосвітньої школи на тему «Зарубіжна художня культура. Паркова культура», де автор надає матеріал для організації пошукової роботи учнів, проведення евристичної бесіди, мистецькознавчої розповіді, слайдопрезентації та групової діяльності. Зроблено висновки про вплив уроків художньої культури на розвиток цілісного, емоційного, глибокого аналізу творів мистецтва старшокласниками.

Ключові слова: уроки художньої культури, мистецтво створення живих скульптур, топіарій, старшокласники.

У час нововведень та реформування загальної середньої освіти, швидкої зміни техніки та технологій, зростання наукової інформації, піднесення соціальної ролі особистості та інтелектуалізація її праці на початку нового тисячоліття, реформуванню підлягає і освітня галузь «Мистецтво», що представлена сьогодні навчальними предметами художньо-естетичного циклу, зокрема й курсом «Художня культура» у старшій школі.

Сучасний урок художньої культури є основою педагогічної системи формування у старшокласників свідомого художньо-естетичного ставлення до мистецтва. Як зазначено у чинній програмі, розміщеній на сайті МОН України, урок художньої культури має розвивати в учнів почуття успіху від власних досягнень у царині мистецької культури, впевненості в спроможності самостійно розв'язувати художні завдання різного рівня складності. Завдяки цій специфіці забезпечується можливість особистості

виражати своє ставлення до навколишнього світу, що значною мірою впливає на світогляд учнів старшої школи (А. Бакушинський, С. Большакова, С. Коновець, Р. Кропіна, І. Люц, Б. Неменський). Пізнаючи природу, спілкуючись з нею, школярі глибше починають розуміти самих себе, виявляти у собі багатющі резерви фізичних і духовних сил, отримують нові імпульси до творчості, тому саме природа є тією основою, на якій формується в особистості почуття прекрасного, відчуття простору і часу.

Важливим показником загальної культури і моралі суспільства є його ставлення до довкілля, турбота про збереження природи і відновлення її ресурсів. На уроках художньої культури старшокласників навчають сприймати об'єкти садово-паркового мистецтва, переживати їхню красу й досконалість, а також аналізувати основні стилістичні напрямки історичних об'єктів садово-паркового мистецтва та їхній вплив на сучасні концепції ландшафтної архи-

тектури; це сприятиме досягненню як вищеозначених, так і інших цілей, зокрема естетичної – розвитку і виховання естетичних якостей і цінностей.

Дослідженню різних аспектів викладання художньої культури в загальноосвітніх навчальних закладах присвячені праці Л. Масол, Н. Миропольської, Л. Пешекової, Л. Предтеченської, О. Щолокової та ін. Пізнавальне, естетичне та екологічне значення парків та скверів у міському середовищі висвітлено О. Липою, А. Жирновим, В. Кучерявим, В. Черняк, Ю. Клименко, Л. Казиміровою, Р. Дудиним. Цікавим є досвід проектування об'єктів садово-паркового господарства, описаний у працях Т. Гарнізоненко, В. Кучерявого, Н. Нехуженко, Л. Рубцова, А. Скакової, В. Теодоронського та ін. Топіарне мистецтво як компонент ландшафту розглядали Н. Кряжева, Т. Зикова, А. Клименко, А. Зинде, С. Чижова; історичний аналіз розвитку топіарного мистецтва висвітлили А. Дзиба, А. Кузнєцова, О. Горбенко, Ю. Тюріна, М. Коровіна: специфіку топіарного мистецтва розкрили Л. Лево, Л. Ленотр, І. Чамберс, Ж. Аддісон, Віта Секвілл Уест, К. Ллойд.

Мистецтво зміни природної форми рослин відомо в декоративному садівництві з найдавніших часів. Його практичне застосування приписують римському імператорові Августу Гаю. Фігурна стрижка дерев і чагарників входила в курс обов'язкових знань садівника того часу. *Topiaria* латинською мовою – орнаментальне садове мистецтво. Звідси *topiarius* – садівник, що доглядає за топіарним садом. Це уміння цінувалося дуже високо. Існував навіть особливий цех садових майстрів з формування рослин. Сьогодні *monjari* – це мистецтво формування різних фігур, форм з дерев і чагарників шляхом художньої стрижки, інтерес до якого постійно зростає, особливо в країнах Європи. Стрижені рослини стають дедалі більш модними й актуальними, їх з успіхом використовують у створенні сучасних садово-паркових композицій. Сучасні молоді люди мають можливість сповігати такі куточки під час подорожей, завдяки Інтернет-сайтам, тож виникає потреба ознайомлювати з цим видом мистецтва школярів, навчати розуміти його специфічні риси, порів-

нювати топіарії різних часів і тенденцій їх створення в різних країнах світу. З огляду на це, дана **стаття присвячена** розкриттю окремих аспектів специфіки вивчення топіарного садово-паркового мистецтва учнями старшої школи на уроках художньої культури в 11 класі.

Знайомство старшокласників з творами садово-паркового мистецтва та їх аналіз відбувається в межах шкільного курсу «Зарубіжна художня культура» в 11 класі (тема № 9 «Паркова культура»). У ході вивчення цієї теми центральними завданнями виступають наступні: розширення творчої фантазії учнів, розвиток уяви, сприяння вихованню національної самосвідомості, забезпечення психологічної і практичної підготовки школярів до трудового життя, духовне збагачення, прилучення до національної культури [8, с. 27].

Спробуємо представити логіку побудови такого уроку з метою розкрити учням основні стилістичні напрямки історичних об'єктів садово-паркового мистецтва, їхній вплив на сучасні концепції ландшафтної архітектури з використанням візуальних матеріалів, підібраних форм і методів роботи зі старшокласниками.

На початку слід ввести школярів у атмосферу чарівного, фантастичного міста-саду топіари (топіари – це фантазійна, неординарна, мистецька стрижка дерев і чагарників). Щоб підсилити емоційний вплив на учнів у класі бажано організувати виставку фоторобіт, що сприятиме розвитку образного мислення, виховуватиме естетичний смак, шанобливе ставлення до природи.

Істотну роль у розробленні змісту уроку відіграє підбір методів, які активізують інтерес учнів до об'єктів садово-паркового мистецтва, налаштовують старшокласників на їх вивчення. Педагог має запропонувати групам учнів за кілька тижнів, що передують вивченню теми, на вибір: зібрати інформацію про історію садово-паркового мистецтва та ландшафтного дизайну; підготувати візуальний ряд до уроку (фотографії різних топіарних композицій); зробити комп'ютерну презентацію, досліджуючи тему в літературних та Інтернет-джерелах. Учні розбиваються на групи, готують матеріал і домовляються

про черговість виступів на уроці. Отже, підготовчу роботу здійснюють учні самостійно, учитель пропонує тільки послідовність представлення інформаційних блоків на уроці.

Таким чином, наприкінці пошукового етапу роботи над темою учні дізнаються, що англійське слово «topiary» походить від грец. «*τοπος*» – місце, означає візерункові або уявні фігури для ландшафту. Латинською мовою *topiaries* – садівник, *topiaria* – садівниче мистецтво. Учні роблять висновок, що в сучасному розумінні *topiarii* (топіари) – одне з найстаріших садово-паркових мистецтв. Майстри топіарію можуть надавати рослинам різні форми, наприклад, тварин, архітектурних споруд, людей тощо, які гармонійно розташовують у загальній композиції парку.

Розширення художньо-мистецького досвіду учнів продовжується під час перегляду *комп'ютерної презентації*, яку готують для супроводу усних повідомлень школярів. Для покращення сприйняття презентації сучасні інформаційні технології дозволяють створювати набори електронних слайдів з використанням текстів, графічних зображень, аудіо- та відеофрагментів, робити їх мультимедійними, динамічними, інтерактивними. Комп'ютерні презентації є різновидом *мультимедійних проєктів*. На слайдах школярі подають найбільш яскраві приклади топіарних композицій різних часів. Під час перегляду слайдів радимо проводити колективне обговорення побаченого слайду, давати коротку інформацію учня та коментар учителя. Коротка інформація учня має містити цікавий факт, стислі відомості щодо об'єкту в тій чи іншій країні світу (для цього учні можуть розподілитися і представляти кожний одну країну). Під час обговорення вчитель спрямовує увагу учнів на форми, лінії, особливості композицій – усе це допоможе їм надалі у порівнянні різних стилів.

Слайд 1. Топіарне мистецтво в садах стародавнього світу

Коментар до слайда. Взірцем цього мистецтва є одне із семи чудес світу – сади Семіраміди, в яких значне місце займали кущі та дерева, підстрижені за всіма правилами топіарного мистецтва. Сади-парадизи Стародавньої Персії,

а потім сади всього Сходу оточували живими огорожами з квітучих кущів – бузку, мирту, троянд, а високі кам'яні стіни прикрашали не лише мозаїкою з різнобарвних каменів, а й виткими рослинами. Поряд із живоплотами у перських садах, перші з яких ми називаємо Чар-Баг, садівники формували поодинокі чагарники у вигляді правильних геометричних фігур на фоні газону.

Жителі Стародавнього Єгипту надавали своїм садам квадратної форми. Квадратні сади із струнками рядами дерев дуже гармоніювали із чіткими прямокутними формами єгипетських будинків.

Зразки вишуканого формування рослин бачимо й у садах поблизу величезних храмів та усипальниць в Індії.

Унікальні пам'ятки садово-паркового мистецтва залишили по собі араби (в Європі їх називали маврами), які майже сім століть (VIII–XIII) панували на Піренейському півострові. Нині зразки топіарного мистецтва можна побачити в Альгамбрі та Генераліфе на півдні Іспанії [1, с. 10–19].

Слайд 2. Лабиринти

як складова топіарного мистецтва

Евристична бесіда. Тема: Лабіринт.

Запитання до бесіди: «Що означає слово лабіринт? Які асоціації виникають, коли ви чуєте це слово? У який видах мистецтва ви зустрічали лабіринт? Як ви думаєте, навіщо у архітектурних спорудах створювали лабіринти? У який мистецьких творах описано лабіринти або пов'язані з ними теми? (Нитка Аріадни, лабіринт Мінотавра та ін.). Які аналоги лабіринтів можна відшукати в сучасній архітектурі? (Каменоломні Одеси, підземні ходи Києво-Печерської лаври та ін.).»

Групова робота. Пошукова ситуація з використанням методу мозково-го штурму. Педагог пропонує ситуації для розгляду групам старшокласників: дати мандрівникам, що опинилися в лабіринті, поради щодо виходу із нього, якщо:

- 1) люди у підземному лабіринті мають із собою ліхтарик, мотузку;
- 2) люди у підземному лабіринті мають його схему;
- 3) люди у наземному лабіринті із густих і непролазних кущів мають із

собою олівець, аркуш паперу (метод закреслення глухих кутів);

4) як люди у наземному лабіринті із стін заввишки 3 м можуть вийти з нього, користуючись правилом правої руки?

На вирішення завдання групі учасників дається 5–7 хвилин. Далі представник групи презентує слухачам колективне рішення – поради мандрівникам, відповідає на запитання слухачів. Фасилітатором виступає вчитель.

Коментар до слайда. Однією з найважливіших складових топіарного мистецтва є лабіринти. Садові лабіринти беруть свій початок з легенди про Лабіринт, у якому цар Мінос тримав Мінотавра. Його розкопав відомий англійський археолог Артур Еванс. Залишків самого Мінотавра він не знайшов, та в одному із залів палацу була фреска із зображенням Мінотавра, а також багато людських кісток. Можливо, це були жертви Мінотавра. Менш відомі єгипетські лабіринти, один з яких розташовувався неподалік Каїра. Над входом до нього були викорбані слова: «Безумство або смерть – ось що знаходить тут слабкий або порочний, лише сильні та добрі знаходять тут життя та безсмертя». Лабіринти існували на Самосі й Лемносі. Про них згадує Пліній.

Садові лабіринти – це доріжки, які ведуть до центру; така схема існує багато років. Давня історія надихає і дотепер створювати в садах лабіринти з підстрижених кущів, мандрівка ними є захопливою ще й тому, що треба відшукати центр. Ще в давнину говорили: «Знайдеши вихід із лабіринту – отримаєш безсмертя» [2, с. 87].

Слайд 3. Фігурна стрижка дерев і чагарників у садах Римської імперії

Коментар до слайда. Вважається, що мистецтво фігурної стрижки рослин розвинулося в Стародавньому Римі. Традиція фігурної стрижки дерев і чагарників бере свій початок в садах Римської імперії. Садиби Лукулла, Адріана, Плінія-старшого, громадські сади Помпеї, Юлія Цезаря, Мецената, судячи із збережених до наших днів картин, малюнків, описів, потопали в квітах, розділених підстриженим самшитом на кілька різних фігурних ділянок. У «Природній історії» Плінія Старшого описуються топіарії з римських

двориків і садів. Пліній вельми пишався зразками своєрідного мистецтва садівників-топіарів. Із стрижених рослин робили надписи на газонах, фігури птахів, звірів і людей, фантастичні споруди з колонами, вази. Елементом озеленення того часу були навіть спеціально створені сади-топіаріуми (*Hortus topiario*) у вигляді колекцій стрижених (формованих) рослин [3, с. 18].

Топіарі швидко набули поширення і стали популярними в атріумах римських вілл. Садівники, що відповідали за паркові ландшафти і скульптури, створювали химерні зелені статуї у вигляді різноманітних геометричних форм, фігур тварин тощо. З Римської імперії традиції фігурної стрижки дерев поширилися в країнах Європи.

Слайд 4. Топіарне мистецтво епохи Середньовіччя

Коментар до слайда. У середні століття, із занепадом Римської імперії і приходом християнства, мистецтво топіарію, здавалося б, занепало. Але несподівано новий розвиток йому дала церква. Садово-паркове мистецтво доби Середньовіччя – невеликі сади при монастирях та замках. Оточені високими кам'яними мурами, монастирські сади були частиною автономного господарства, створювали відчуття безпеки, ізоляваності від зовнішнього світу.

Сад-лабіринт – прийом, що сформувався в монастирських садах, у подальшому став популярним у паркобудуванні. Спочатку лабіринт мав вигляд візерунку, вписаного в коло або шестикутник, і складними шляхами підводив до центру. У ранньому Середньовіччі цей малюнок викладали на підлозі храму, а пізніше перенесли в сад, де доріжки розподіляли стінами зі стриженої огорожі [4, с. 23].

Для садів середньовічної Європи характерні: регулярне планування, обов'язкова присутність фонтана та басейну, обвитих зеленню альтанок, використання дернових лав, живоплотів, газонів із ромашками, лікарськими та ароматичними травами. Функції саду – практичні, утилітарні та духовні.

Ченці завжди цінували тишу й усамітнення садів для молитов і медитацій, тому зберегли й удосконалили

мистецтво створення садів і квітників. Саме це стало причиною того, що тисячу років топіарне мистецтво було сховане за монастирськими стінами [1, с. 67].

Гра з картою «Проект саду-лабіринту для монастиря». Групам учасників роздають карти місцевості з куточком парку, який потребує облаштування, а також намальовані на окремих аркушах частини цього саду: вазони, топіарні фігури, фонтан, дерева, альтанки та ін. Учасникам слід вирізати малюнки частин і розмістити їх на карті так, щоб композиція стала збалансованою і гармонійною. Час виконання – до 10 хвилин.

Слайд 5. Топіарне мистецтво епохи Ренесансу

Коментар до слайда. В епоху Ренесансу звертаються до античних канонів, йде розквіт усіх видів мистецтва, що відродило і мистецтво створення класичних садів у так званому формальному стилі. Прийоми формування рослин в Італії стали значно стриманішими, створювалися високі прямокутні зелені стіни, живоплоти, а також окремі об'єкти з підстрижених у вигляді конусів, циліндрів і куль дерев та кущів, фігури людей, тварин тощо. Зразком садів цієї доби є флорентійські сади Лоренсо Медічі, вілла Мадама в Римі [7, с. 201].

Слайд 6. Зелена пластика епохи Бароко

Коментар до слайда. Найбільшого розквіту топіарне мистецтво досягло в епоху Бароко у Франції, коли основним художнім критерієм було ритмічне розмежування саду з формуванням замкнутих просторів. Франція, яка стала законодавицею садів нового, регулярного типу, започаткувала воістину золотий вік у розвитку мистецтва стрижки.

Квіткова пишна відступила на другий план, а топіарне мистецтво почали застосовувати як віртуозну стрижку, яка набувала перебільшеної форми у вигляді фантастичних руїн будинків, фонтанів. Мистецтво стрижки одержало на той час назву зеленої пластики, або рослинної архітектури.

Ці сади вийшли за межі замкових стін, але прлягають до них і спочатку зберігають замкнутий характер, обмежуючись по периметру критими алеями – берсо або перголами, а також неви-

сокими стінами – палісадами [1, с. 103]. Планування садів було простим – у вигляді квадратів із внутрішнім членуванням. Сади прикрашали квітниками, які перетворилися в XVII ст. на розкішні мереживні партери – бродер. Їхнім творцем був королівський садівник Ж. Моле. Крім квітів він вводив у партери трави, стрижений буксус, а також пісок, товчену цеглу, вугілля. Він розвинув італійський боскет: створив високі стрижені стіни з граба, що утворювали зелені зали.

До характерних елементів садово-паркових композицій бароко належать: садові партери, шпалери, алеї, буленгрін («западини» або підвищення), боскети, садові зали, садові театри, лабіринти, садова скульптура, садові канали, басейни і фонтани, звіринці, вольєри, садові будівлі [6, с. 84].

Витончені зразки садового дизайну того часу нагадували орнаменти домашніх гобеленів, килимів, гравюру і ліпнини; з'явилися сади, в яких рослини були підстрижені у формі куба, кулі, піраміди, моделі дерев, постатей людей, тварин та ін. Топіарії часто створювали для довгих прогулянкових алеї і популярних у той час лабіринтів, у вигляді солітерів, а також нескінченних живоплотів різної висоти, що оточували квітники й декоративні городи [2, с. 76]. Зразки таких садів з топіарії чудово збереглися і до нашого часу, їх і досі підтримують у первозданному вигляді (наприклад, Версаль і його численні імітації, сади палацу Хемптон Корт в Англії та інші).

З часом топіарне мистецтво поширилося і в Голландії, а звідти з 1660 р. мода на топіарії прийшла і до Англії, де зазнала потужного розвитку.

Гра-практикум «Стрижка газону»: педагог пропонує учням випробувати себе у стрижці газонів. Для цього групам учнів надають «зелений газон» (трава для корму котів) і ножиці. Завдання: спробувати підстригти «газон» або надати йому якоїсь форми.

Слайд 7. Топіарне мистецтво України

Коментар до слайда. Українським садовим майстрам топіарне мистецтво було знайоме вже з середини XVII ст. Його застосовували у формуванні зви-

чайних живоплотів, для огороження розсадників і городів, а також для створення шпалер, арок, тунелів, боскетів, фігурних стрижок окремих чагарників, що прикрашали партери багатих садиб. У Стрийському парку, що є перлиною Львова, донині зростає грабова зелена стіна, яка є незмінним атрибутом цього садово-паркового об'єкта.

Широко використовувалися живоплоти, зелені стіни, лабіринти і боскети у стародавніх парках України. Про це свідчать дорожні замітки та малюнки відомих мандрівників, архітекторів, будівельників та художників. Так, відомий мандрівник Павло Алепський, мандруючи через Україну в 1654 р., залишив опис саду архімандрита Києво-Печерської лаври: «Нас водили в сад архімандрита, куди ми спускалися з його келій по сходах, входячи у сад через двері у вигляді високої арки з куполом. З боків вона вся складається з ґрат, сплетених з тонких галузок усередині і зовні, і має один лікоть у товщину. Усередині її якась рослина з зеленими гілками і численними шипами, схожа на жовтий жасмин або гілки жасмину Хами, піднімаючись із землі, проникає в цю дивну споруду і наповнює ґрати. Усі гілочки, як тільки вони виступають назовні з ґрат, обрізують ножицями. З такої ж рослини зроблені огорожі розсадників цього саду... Настільки мистецький витвір є справою рук садівників, які підрізують і вирощують цю рослину, роблячи її такою красивою» [7, с. 129, 151].

Слайд 8. Поширення топіарного мистецтва Європою XIX–XX ст.

Коментар до слайда. Прагнення до створення більш затишних садів у маєтках підіграло інтерес до нього в XIX ст. Садівники оздоблювали замські садиби рідкісними фігурно підстриженими кущами, тисовими огорожами і напівформальними вузловими садами, а також акуратно підстриженим газоном. Так поступово народився стиль, який вважається сьогодні виключно британським. Приблизно на початку XIX ст., у Вікторіанську епоху, було винайдено «новий топіарії». Принциповою його особливістю є наявність металевого каркаса, всередині якого висаджують рослину, яка в подальшому стрижуть відповідно до контурів цієї форми. А

поки дерево dorостає до потрібної висоти і заповнює весь простір, металева скульптура передає задум автора.

У кінці XX ст. мода на топіарне мистецтво повернулася: знову стали прикрашати парки і сади деревами та чагарниками витонченої або химерної форми, споруджувати скульптури з живих квітів.

Ще один винахід XX ст. – композиції «грін арт». Для створення фігур з квітів зазвичай використовують топіарні рамки – металеві конструкції із торфо-сфагнумовим наповненням, у які висаджують квіткові рослини. Фігури з квітів можуть жити від одного сезону до п'яти років (якщо це багаторічні рослини). За кордоном такі скульптури користуються великою популярністю, ними прикрашають і міські сквери, і розважальні парки типу Диснейленду.

Майстрів такої скульптури тепер називають флористами, а ідея фігурно підстригати рослини поширилася і на ті екземпляри, які вирощують у горщиках. Так топіарії з садово-паркового об'єкта став предметом дизайну інтер'єрів [5, с. 160].

Слайди 9–11. Найбільші топіарні сади світу

Учні демонструють слайди і розповідають про топіарні сади, які

Фото 1. Сад Ледью (Ladew Topiary Gardens), США

Фото 2. Сади Лонгвуда (Longwood Gardens), США

збереглися і радують око до нашого часу:

- **Сад Ледью** – найкрасивіший парк Америки – Ladew Topiary Gardens, був створений у 30-і рр. садівником-любителем Харві Лодію. Цей сад визнаний кращим садово-парковим комплексом у всьому світі. (Фото 1).

- **Сади Лонгвуда** – (Longwood Gardens) – американська архітектурно-садова пам'ятка в штаті Пенсільванія, в Лонгвуді, поблизу міста Кенет-Сквер. Сади займають площу 480 га. Заснували їх брати Пірс у 1798 р. (Фото 2).

- **Сад Левенс Холл** – сад розташований в серці Камбрії і є найкрасивішим і найстарішим топіарним садом Великої Британії. Дизайнером саду був француз Гійом Бомон [4, с. 238]. (Фото 3–6).

Коментар до слайда. У наші дні людина все більше прагне до спілкування з природою, тому все частіше приділяється увага озелененню не тільки приватних, а й міських територій. Швидкий темп життя задає ритм, під який доводиться підлаштовуватися навіть цьому скрупульозному мистецтву, що не терпить поспіху, тому народжуються всілякі його різновиди.

Сьогодні топіарії є класикою садово-паркового дизайну й абсолютно не залежить від мінливості моди. У сучасний дизайн, з його природністю, легким безладом і асиметрією, топіарне мистецтво вносить певну структуру і додає привабливий контраст.

На жаль, в Україні ще не так багато прикладів цього надзвичайно красивого виду ландшафтної архітектури. Одним із найвідоміших об'єктів є Гурзуфський парк – пам'ятка садово-паркового мистецтва, заснований ще в 1803 р. гер-

цогом Рішельє. У парку практикують художню стрижку рослин.

Ще одним сучасним об'єктом є унікальний садок із фігурними деревами біля костелу святого Яна із Дуклі у Житомирі. Дерева в парку мають форму кубів, спіралей, крапель та пірамід. За словами працівника костелу, вони виконані одним із його прихожан. Так, топіарний садок став окрасою не тільки святині, а й цілого міста.

У факультативній роботі можна запропонувати старшокласникам переглянути ілюстративний ряд та обговорити такі питання: «Чим відрізняються регулярні французькі сади XVII ст. від пейзажних парків Англії? Якими засобами мистецтва, на ваш погляд, користувалися під час створення «Висячих садів» Семіраміди, та їх значення для сучасного садово-паркового мистецтва? Охарактеризуйте особливості садово-паркового мистецтва в Античній Греції. Наведіть приклади сучасного топіарного мистецтва України».

Окремі з даних тем можуть стати темами для рефератів чи презентацій старшокласників.

Підсумовуючи розповідь про мистецтво топіарію, варто наголосити, що садово-паркове мистецтво є критерієм оцінки добробуту та загального культурного розвитку суспільства. Традиції садівництва передаються з покоління в покоління, часто переростаючи в національне надбання, що дбайливо охороняється. Орнаментальне садівни-

цтво є невід'ємною частиною історії садово-паркового мистецтва, що вражає досконалістю природи, відшліфованою людським досвідом.

Переживши багатотисячолітнє «злеті і падіння», топіарне мистецтво не втратило актуальності і, як не дивно, в століття високих технологій продовжує набирати популярності, є одним із найцікавіших напрямків ландшафтної архітектури [6, с. 138].

Бесіда з учнями. Запитання до учнів: Чому сьогодні це мистецтво переживає свій ренесанс? Що, на ваш погляд, використовують сучасні садівники від старовинних майстрів цього мистецтва? Що нового вносять сучасні дизайнери?

Коментар педагога. Класика топіарного мистецтва – це геометричні або фантазійні форми, створені за допомогою майстерної стрижки з чагарників і дерев з дрібним листям. Хоча топіарне мистецтво – данина штучному регулярному стилю, стародавнім садам і паркам, нині стрижені рослини знову входять у моду, що дозволяє нам бачити зразки майстерності садівників у справі формування з рослин різноманітних фігур [2, с. 72].

Заключним етапом уроку має стати виконання **самостійної практичної роботи**. Учні пропонується створити сучасні топіарії – їх ще називають «Європейським деревом» або «Деревом достяга», формою вони дуже подібні до своїх римських предків, а ось виготовлені можуть бути з різноманітних

Фото 3. Сад Левенс Холл (Levens Hall Garden), Англія

Фото 4

Фото 5

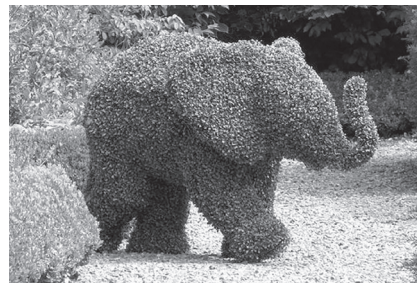

Фото 6

матеріалів: натуральних (гілок, горіхів, шишок, листя, сизалю, соломи, висушених прянощів, зерен кави і горіхів), з цукерок, штучних квітів і плодів, з тканини, шнурів, стрічок і пражі, з паперу, серветок, поліетилену, пластику і навіть із відходів. Яскравість і оригінальність досягається не тільки за рахунок форми (форма кола сама по собі дуже цікава), а й використанням у композиції матеріалів різної фактури з безліччю поєднань кольорів. Розміри фігури зазвичай не досягають і півметра, але важливим є той факт, що деревце зроблене своїми руками. Т

опіарій – це не тільки садово-паркове мистецтво, яке свідчить про благополуччя та соціальне становище в суспільстві, а й спосіб для сучасних майстрів виразити себе та порадувати близьких. Адже топіарій зараз – стильний і модний подарунок.

Слід зазначити, що учні загальноосвітніх шкіл на момент вивчення цієї теми в 11 класі і виконання пропонованої практичної роботи вже мають проектно-технологічну компетентність, що формується в курсі «Технології» (її визначають: здатність учня застосовувати знання, уміння, навички в процесі проектно-технологічної діяльності для виготовлення виробу від творчого задуму до його втілення в готовий продукт за обраною технологією). Упродовж навчання в основній школі учні долучаються до основ ландшафтного дизайну під час вивчення тем: «Декоративні квіти», «Прикраси з бісеру, стрічок, ниток» та ін. (5–6 кл.); «Текстильні квіти»; «Декоративна ваза»; «Елементи ландшафтного дизайну» (7–8 кл.). У старшій школі (9–11 кл.) виготовлення «Дерева щастя» може стати складовою окремого творчого проекту в межах вивчення

курсів «Технології» і «Художня культура». (Фото 7, 8).

Для роботи над завданням школярі об'єднуються у групи для створення колективних топіарних композицій. Учитель пояснює учням алгоритм складання топіарію.

Практична частина. Складові стандартного топіарію:

- *Крона.* Це головна частина топіарію. Налічують сотні варіантів декору – від простих кавових зерен до вишуканих квітів з холодного фарфору.

- *Куля-основа.* Без неї топіарії бувають рідко, адже на щось потрібно кріпити крону. Кулю можна створити своїми руками з грудки газет, з повітряної кульки і монтажною піни, з паперу методом пап'є-маше. А можна просто купити пенопластову заготовку в магазині, що спеціалізується на продажу товарів для рукоділля.

- *Стовбур.* Це має бути те, що нагадує за формою той самий стовбур, наприклад: паличка, гілочка, олівець, тонкий картонний рулон.

- *Горщик.* Пропорції горщика можуть бути різними. Можна купити готовий вазончик, або виготовити своїми руками.

Алгоритм написання синк-вейну

	Наприклад:
1. Одне слово. Іменник. Тема. 2. Два слова. Прикметники. Опис теми. 3. Три слова. Дієслова. Опис дій за темою. 4. Фраза з чотирьох слів. Відношення автора до теми. 5. Одне слово. Синонім до першого.	1) Топіарій, 2) геометричний або фантазійний; 3) фігурно стригти та формувати; 4) мистецтво створення живих скульптур; 5) ландшафт.

Навіть простий пластиковий стаканчик можна перетворити до невпізнання.

- *Декоративні елементи.* Вони можуть виникнути в процесі створення самого виробу.

Під час виконання практичного завдання вчитель коригує роботу учнів, звіряючись з правилами створення стандартного топіарію, допомагає порадами, акцентує увагу на вдалому рішенні.

Одним із варіантів підбиття підсумків уроку може бути складання *синк-вейну* (5-хвилинного твору з метою фіксування думок і висновків, що сформулювалися на уроці з теми).

Висновок. На сьогодні втрачена цілісність ландшафтного оформлення багатьох міст України. Водночас збільшилася потреба у створенні невеличких приватних садів, оформленні територій різноманітних громадських будівель, озелененні інтер'єрів тощо. Отже, актуальність вивчення теми «Паркова культура» на уроках художньої культури зумовлена новою ситуацією у сфері ландшафтного проектування міських та позаміських об'єктів. Детально організоване навколишнє середовище

Фото 7. «Дерево щастя»

людини є синтезом художніх засобів, природних елементів і елементів благоустрою. Мистецтво фігурної стрижки дерев і чагарників є одним із найцікавіших напрямків ландшафтної архітектури. На жаль, в Україні сьогодні стрижка рослин застосовується нечасто і переважно для формування живоплотів різних видів, на відміну від країн Європи, де в останні роки топіарне мистецтво набуває все більшої популярності. Із впевненістю можна стверджувати, що в пошуках нових форм та вдалих композиційних прийомів у ландшафтній архітектурі варто звертатись саме до історичної спадщини садово-паркового мистецтва, адже вивірені сторіччями принципи формування ландшафту можуть знайти застосування й у сучасному міському середовищі.

Під час проведення уроку варто залучати старшокласників до роботи в групах, що дає можливість обговорювати, висувати нові ідеї; практикувати індивідуальні завдання; застосовувати різні форми і методи пошукової роботи, де учні збиратимуть необхідну і різноманітну інформацію з різних джерел (словники, Інтернет, художні альбоми, мистецтвознавчі статті тощо), навчатимуться її аналізувати, висувати

гіпотези, порівнювати різні точки зору на одну проблему, робити висновки. Застосування активних прийомів роботи зі старшокласниками на різних етапах уроку забезпечує значний потік інформації від учнів до вчителя і відкриває нові можливості навчальної діяльності, глибину і міцність засвоєння матеріалу.

У перспективі подальших досліджень вважаємо актуальним вивчення особливостей використання надбань топіарного мистецтва в дизайні шкільних куточків чи прибудинкових територій та надання старшокласникам практичних навичок їх оздоблення.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Білоус В. І. Садово-паркове мистецтво. Коротка історія розвитку та методи створення художніх садів : навч. посіб. для вузів зі спец. садово-паркове господарство / В. І. Білоус. – Київ : Науковий світ, 2001. – 299 с.

2. Бондарева О. Б. Клумбы и живые изгороди. Модульные цветники. Оформление архитектурных форм. Фигурная стрижка деревьев / О. Б. Бондарева. – Донецк : Сталкер, 2007. – 156 с.

3. Дзиба А. А. Топіарне мистецтво : метод. рекомендації до проведення практичних завдань / А. А. Дзиба. – Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2012. – 124 с.

4. Заячук В. Я. Дендрологія. Покритонасінні : навч. посібн. / В. Я. Заячук. – Львів : Камула, 2004. – 407 с.

5. Заячук В. Я. Дендрологія. Голонасінні : навч. посібн. / В. Я. Заячук. – Львів : Камула, 2005. – 176 с.

6. Калініченко О. А. Декоративна дендрологія / О. А. Калініченко. – Київ : Вища школа, 2003. – 199 с.

7. Кучерявий В. П. Озеленення населених місць : підручник [для студ. ВНЗ] / В. П. Кучерявий. – Львів : Світ, 2005. – 456 с.

8. Художня культура світу: Європейський культурний регіон : навч. посіб. / Н. Є. Миропольська, Е. В. Белкіна, Л. М. Масол, О. І. Оніщенко. – Київ, 2001.

9. Художня культура Європи : навч. посіб. / Н. Є. Миропольська, Е. В. Белкіна, Л. М. Масол, О. І. Оніщенко. – Харків, 2010.

REFERENCES

1. Bilous, V.I. (2001). *Sadovo-parkove mystetstvo. Korotka istoriia rozvytku ta metody stvorennia khudozhnikh sadiv* [Garden art. Brief history of development and methods of creating artistic gardens]. Kyiv: Shkilnyi svit.

2. Bondareva, O.B. (2007). *Klumby i zhivye iz-gorodi. Modulnye tsvetniki. Ofornenie*

arkhitekturnykh form. Figurnaia strizhka derev [Blocks and hedges. Modular flower beds. Design of architectural forms. Figured clipping of trees]. Donetsk: Stalker.

3. Dzyba, A.A. (2012). *Topiarne mystetstvo* [Topiary art]. Kyiv: TsP «KOMPRINT».

4. Zayachuk V.YA. (2004). *Dendrolohiya. Pokrytonasinni* [Dendrology. Centenary]. Lviv: Kamula.

5. Zayachuk V.YA. (2005). *Dendrolohiya. Holonasinni : navch. posibn.* [Dendrology. Horseback riding: teach. manual]. Lviv: Kamula.

6. Kalinichenko, O.A. (2003). *Dekorativna dendrolohiia* [Decorative dendrology]. Kyiv: Vyshcha shkola.

7. Kucheriavyi, V.P. (2005). *Ozelenennia naselenykh mist* [Planting of inhabited places]. Lviv: Svit.

8. Myropolska, N.Ye., Bielkina, E.V., Masol, D.M., & Onishchenko, O.I. (2001). *Khudozhnia kultura svitu: Yevropeyskyi kulturnyi rehion* [The artistic culture of the world: European cultural region]. Kyiv.

9. Myropolska, N.Ye., Bielkina, E.V., Masol, D.M., & Onishchenko, O.I. (2010). *Khudozhnia kultura Yevropy* [European artistic culture] Kyiv: Shkilnyi svit.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2018 р.

Фото 8. «Дерево щастя»